

muadır. **16.** *Mev'îza-i Hasene* (1887; haz. İftihâr Ahmed Siddîkî, Lahor 1963). Nezir Ahmed'in, oğlu Beşîrüddin Ahmed'i eğitmek ve ona yol göstermek amacıyla kaleme aldığı mektupları ihtiva etmektedir. **17.** *Lekçiron ka Mecmû'a*. Seyyid Ahmed Han tarafından tertip edilen Muslim Educational Conference adlı periyodik etkinliklerde ve diğer bazı toplantılarda yazarın yaptığı konuşmaların büyük bir kısmı kendisi hayatta iken basılmıştır, ilk derleme Kerâmetullah tarafından yapılmıştır (Lahor 1890). 1888-1898 yıllarındaki konuşmaları da iki cilt halinde yayımlanmıştır (Delhi 1892, 1898). Oğlu Beşîrüddin Ahmed 1888-1905 yılları arasındaki bütün konuşmalarını (44 konuşma) yukarıda anılan adla iki cilt olarak neşretmiştir (Agra 1336/1918). Nezir Ahmed'in ayrıca ders ve nasihat tarzında eserleriyle tercüme-leri de vardır (eserleri için bk. *ÜDMİ*, XXII, 173-174).

BİBLİYOGRAFYA :

Nezir Ahmed, *Mir'etü'l-'arûs*, Lahor, ts. (Ferozsons), s. 3-4 (dîbâce-i evvel); a.mlf., *Benâtü'n-na'ş*, Lahor 1990, s. 3 (dîbâce); a.mlf., *The Repentance of Nussooh* (trc. M. Kempson), London 1884, S. W. Muir'in takdim yazısı, s. X; İftihâr Âlem Bilgrâmî, *Hayâtü'n-Nezir*, Delhi 1912, s. 154-155; Abdul Qadir, *The New School of Urdu Literature: A Critical Study of Halî, Azad, Nazir Ahmad, Rattan Nath Sarshar and Abdul Halim Sharer with an Introductory Chapter on Urdu Literature*, Lahor 1932, s. 54; a.mlf., *Famous Urdu Poets and Writers*, Lahore [1947], s. 124-125, 127; Shaista Akhtar Bânu Suhrawardy, *A Critical Survey of the Development of the Urdu Novel and Short Story*, London 1945, s. 41, 64-65; R. Russel, "The Development of Modern Novel in Urdu", *The Novel in India: Its Birth and Development* (ed. T. W. Clark), Berkeley-Los Angeles 1970, 117-122; İftihâr Ahmed Siddîkî, *Mevlûi Nezir Ahmed Dihlevî: Ahvâl u Âşâr*, Lahor 1971, s. 21-22; Sâliha Abdülhakîm Şerefeddin, *Qur'an-ı Hakîm key Urdû Terâcim*, Karaçî 1981, s. 243-244, 248-253, 411-412, 414; Seyyid Hamîd Şettârî, *Qur'an-ı Mecid key Urdû Terâcim u Tefâsîr ka Tenkîdî Mütâlâ'a*, Haydarâbâd 1982, s. 460-470; C. M. Naim, "Prize-Winning Adab: A Study of Five Urdu Books Written in Response to the Allahabad Government Gazette Notification", *Moral Conduct and Authority: The Place of Adab in South Asian Islam* (ed. B. D. Metcalf), Berkeley 1984, s. 299, 300; Ahmed Han, *Qur'an-ı Kerîm key Urdû Terâcim: Kitâbiyât*, İslâmâbâd 1987, s. 257-261; Selîm Ahter, *Urdû Edeb ki Muhtaşar Terîn Târîb*, Lahor 1991, s. 212-214; a.mlf., *Mecmû'a-i Dîptü Nezir Ahmed*, Lahor 1998; a.mlf., "Nezir Ahmed", *ÜDMİ*, XXII, 171-176; G. Minault, *Secluded Scholars: Women's Education and Muslim Social Reform in Colonial India*, Delhi 1998, s. 129; Abdülhay el-Hasenî, *el-'lâm bi-men fi târihi'l-Hind mine'l-'lâm: Nühsetü'l-havâtir*, Beyrut 1420/1999, VIII, 1390-1391; Christina Oesterheld, "Deputy Nazir Ahmad and the Delhi College", *The Delhi College: Traditional Elites the Colonial State and Education Before 1857* (ed. M. Pernau), New Delhi 2006, s. 299-

324; a.mlf., "Nazir Ahmad and the Early Urdu Novel: Some Observations", *The Annual of Urdu Studies*, XVI, Madison-Wisconsin 2001, s. 27-42; Cemîl Câlîbî, *Târîh-i Edeb-i Urdû*, Lahor 2012, IV, 1113-1114, 1117, 1126, 1127-1137, 1160-1164, 1181; Aamer Hussein, "Forcing Silence to Speak: Muhammadi Begum Mir'atu'l-'Arus and the Urdu Novel", *The Annual of Urdu Studies*, XI (1996), s. 71-86; M. Asaduddin, "First Urdu Novel: Contesting Claims and Disclaimers", *a.e.*, XVI (2001), s. 88-89; Nefis Bânû, "Dîptü Nezir Ahmed ka Nâvil 'İbnü'l-Vakt' aür Sir Seyyid", *Tehzîbü'l-ahlâk*, XXXIII/9, Aligarh 2014, s. 29-37; Nâsir Abbas Neyyir [Nasir Abbas Nayyar], "Ma'nî Vâhid aür Ma'nî İzâfî ki Keşmekeş: Nezir Ahmed key 'Tevbetü'n-naşûh' ka Mütâlâ'a", *Oriental College Magazine*, LXXXIX/1, Lahore 2014, s. 95-158; İbrâhim Muhammed İbrâhim, "ed-Dihlevî, Nezir Ahmed", *Mv.AU*, IX, 374-375.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

NİÇDELİ KADI AHMED

(ö. 734/1333'ten sonra)

el-Veledü's-şefîk adlı
Farsça eseriyle tanınan
kadi ve tarihçi.

685'te (1286) doğdu. Hayatına dair *el-Veledü's-şefîk*'te verdiği bilgilerden başka mâlûmat yoktur. Kendisi Türkistan asıllı ve Hoten Türkmenleri'nden olduğunu söyler (*el-Veledü's-şefîk*, vr. 17^b, 130^b, 162^b). Ailenin taşıdığı Hotenî nisbesi de buna işaret eder. Ailesi 600 (1203-1204) yılı civarında Anadolu'ya gelip Niğde'ye yerleşmiş, bundan dolayı Negîdî (Niğîdî, Nekîdî) nisbesini almıştır. Babasının adı Zeyneddin Nûşî'dir. Dedesi Kadî Cemâled-din Muhammed b. Hasan'ın Selçuklu Devleti hizmetine hangi tarihte girdiği bilinmiyorsa da *Bezm ü Rezm* müellifi Esterâbâdî'nin ifadelerinden (s. 52-53) onun bir ara Kastamonu yöresinde kadi olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Kadî Cemâled-din'in II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Kılıcarşan arasında çıkan savaşta öldüğü (647/1249), amcası Bedreddin'in 675 (1276) yılı civarında Ermenek vilâyetinin emîri olduğu, babası Nûşî'nin ise kırk dört yaşında iken 698'de (1298) vefat ettiği kaydedilmektedir (*el-Veledü's-şefîk*, vr. 102^b).

İlk eğitimini Niğde'nin nahiyelerinden olan Malâkopiye'de (bugün Nevşehir'e bağlı Derinkuyu) Mevlânâ Kemâled-din Nekîdî'den alan Ahmed gençlik yıllarından itibaren Necmeddin İsfahânî, Şerefeddin Mevsilî, Nâsirüddin Şîrâzî, Şeyh Şemseddin ve Kutbeddin Ali Herakîlî'nin sohbet ve meclislerinde bulundu. On beş yaşında Malâkopiye'den Niğde'ye döndüğünde Hâce Hudâvend Nizâmeddin, Şeyh Mu-

zafferüddin ve üzerinde babasından fazla hakkı olduğunu söylediği Nizâmeddin Ahmed b. Ali ile görüştü ve bu sonuncusunun evinde, daha sonraları da zâviyesinde kaldı. Şerefeddin Osman b. Hasan Nekîdî ile İbrâhim b. Ahmed b. Muhammed Mevsilî'nin de Kadî Ahmed'in eğitiminde önemli bir yeri olduğu belirtilir.

Kadî Ahmed'in 702'de (1302) Hüsâmed-din Hüseyin b. Cemâled-din Habîb-i Kayserî'nin yanında muhtemelen Kayseri'deki dârü'l-kazâda divitdarlık yaptığı, bu görevden azledildikten sonra Niğde'ye dönüp buraya yerleştiği anlaşılmaktadır. Ardından Mevlânâ Bahâeddin'in aracılığı ile kadılığa tayin edilerek birkaç defa azledildiye de eserini yazdığı 733 (1333) yılına kadar bu görevi sürdürdü. Onun İmam Gazzâlî'nin soyundan gelen bir hanımla evlendiği ve ahfadının da Anadolu'da kadılık yaptığı zikredilmektedir. Hanefî mezhebine mensup olan Kadî Ahmed, eserinin İslâm tarihiyle ilgili ikinci bölümünde her yüzyılda gelen din müceddidlerinden bahsederken Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine mensup âlimleri fakihler zümresi içerisinde sayar ve bu mezhep mensuplarından hürmetkâr bir dille söz eder.

Kalenderiler'i ilhâd ve ibâha yoluna girmekle itham eden ve Ereğilli Şeyh Kerâmâtî'ye "melâmetî-yi mel'un" diyen Kadî Ahmed (Ocak, s. 66) Ehl-i beyt muhibbi olmakla beraber imâmet meselesini, hak olanın mevcut tarihî tertip üzere olduğu ve aynı asırda iki imamın bulunamayacağı şeklinde Sünnî görüşler çerçevesinde ele alır. Ancak Hz. Ali'ye muhalefet eden Muâviye'nin yanlış davrandığını ve nübüvvet evinin esasını tahrip ettiğini, Hz. Hüseyin'in şehid edilmesinin ise bir facia olduğunu, bu sebeple Ermevî idarecilerini "halife" değil "emîr" diye nitelemenin daha doğru olacağını belirtir. Kadî Ahmed 724 yılı Şevval ayında (Ekim 1324) Merâğa'ya gidip Ebü'l-Meâlî ve'l-Meânî Zahirüddin Yûsuf b. Ebü'l-Mecd el-Kayserî adlı bir şeyh ile görüştü. Bu görüşme esnasında akşamla yatsı arasında şeyhinden üç de fa telkin aldı; bunun bir delili olarak kendisine şeyhler silsilesinin bulunduğu bir icâzetnâme verildi. Kadî Ahmed'in ölüm tarihiyle ilgili kesin bilgi yoktur. Ancak *el-Veledü's-şefîk*'te zikrettiği (vr. 56^a) 1 Muharrem 734 (12 Eylül 1333) tarihi dikkate alınırca bu tarihten sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Eserleri. Kadî Ahmed'in günümüze ulaşan tek eseri *el-Veledü's-şefîk ve'l-hâfidü'l-halîk*'tir. Tarih ilminin ilimlerin en

Niğdeli Kadı Ahmed'in *el-Veledü's-şefîk ve'l-hâfidü'l-halîk* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4518)

ve İslâm Akaidi (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, hazırlayanın girişi, s. 36-38; Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s. 52-53; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süflük: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 66; Ali Ertuğrul, *Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefîk ve'l-hâfidü'l-halîk'i (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak)*, Ankara 2015, I-II; a.mlf., "el-Veledü's-şefîk: Eseri Erzişmend ez Evâhîr-i Devrân-ı Selçukîyân-ı Ânâtülî" (trc. Nasrullah Sâlihî), *Kitâb-ı Mâh: Târîh ve Coğrafiyâ*, VIII/90-91, Tahran 1384/2005, s. 19-25; a.mlf., "İmam Ebû Hâmid el-Gazzâlî'nin Anadolu'daki Torunları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/2, Sivas 2012, s. 667-688; Mehmed Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *TTK Belleten*, VII/25-27 (1943), s. 391, 398; Mehmet Altay Köymen, "Türkiye Selçukluları Tarihine Dair Yeni Bir Kaynak: el-Veledü's-şefîk", *TTK Belgeler*, XV/19 (1993), s. 1-22; A. C. S. Peacock, "Ahmad of Niğde's al-Walad al-Shafîq and the Seljuk Past", *Anatolian Studies*, LIV, Cambridge 2004, s. 95-107.

ALI ERTUĞRUL

NİYÂS, İbrâhim b. Abdullah

(İbrahim بن عبدالله نياس)

(1900-1975)

**Senegalli Ticânî şeyhi,
Ticâniyye'nin
İbrâhimiyye kolunun piri.**

8 Kasım 1900 tarihinde Senegal'in Saloum bölgesinde Kaolack şehriyle Gambia sınırı arasında yer alan Tiba Niassine (Taybe İnyâsîn) köyünde doğdu. Mahallî Wolof dilinde İbrâhim adının farklı söyleniş biçimleri olan İbrayima, İbra, İbra Asta şeklinde de anılır. 1930'da Medina Baay köyünün kurulmasından sonra Baay (baba) Niyâs lakabını aldı. Müntesipleri tarafından da ha çok "Sâhibü'l-feyzâ" unvanıyla tanındı. Arap dünyasında doğum yeri Kaolack'a nisbetle "Kevlahî" nisbesiyle meşhurdur. Babası Abdullah b. Muhammed Niyâs, Sine-Saloum bölgesinin Ticânî şeyhlerinden, müfessirlerinden ve Mâlikî fakihlerindedi. Annesi Âişe bint İbrâhim (Asta jânga), İbrâhim Niyâs'ın ilim tahsilinde önemli katkıları bulunan Ticânî şeyhi Ömer Faati Jâllo'nun babasının yakınıdır. Ağabeyi Muhammed Niyâs da tanınmış bir Ticânî şeyhiydi. İbrâhim Niyâs, *Devâvinü's-sit* adlı manzum eserinde soyunun sahâbeden Ukbe b. Nâfi'e dayandığını söyler.

Babasının Fas-Merakeş ziyaretinden sonra 1912'de Kaolack'ın Lewna Nâseen köyünde bir Ticâniyye zâviyesi kurmasının ardından ailesiyle birlikte bu köye yerleşen İbrâhim Niyâs ilk dinî bilgileri babasından aldı. Civar bölgelerde etkin olan Kâdiriyye, Mürîdiyye, Ticâniyye tari-

şereflisi olduğunu söyleyen Kadı Ahmed, Nizâmeddin Ahmed b. Ali'nin zâviyesinde kaleme aldığı bu Farsça muhtasar tarihine Arapça bir mukaddime ile başlamış ve eseri 733'te (1333) Niğde'de tamamlamıştır. Farsça olan ikinci mukaddimesinden, Kadı Ahmed'in *el-Veledü's-şefîk'i* dönemin İlhanlı Sultanı Ebû Said Bahadır Han ile veziri Giyâseddin'e ithaf ettiği anlaşılmaktadır. Hayli geniş tutulan ve ağır bir dille yazılan bu mukaddimedden sonra birinci bölüm iki fasla ayrılır. Birinci fasılda bazı peygamberlerin ve önemli kişilerin yaşadıkları tarihler tesbit edilmeye çalışılır, yaklaşık kırk peygamberin hayatı ele alınır, otuz kadar Yunan ve on yedi kadar İslâm filozofundan söz edilir. İkinci fasılda İran'da hüküm süren Keyânî, Eşkânî ve Sâsânî hânedanlarına mensup meliklerin adları kaydedilir (vr. 9^a-71^b). Eserin ikinci bölümü Hz. Peygamber'in hicretinden itibaren müellifin dönemine kadar geçen olayları içeren muhtasar bir İslâm tarihidir (vr. 72^a-156^a). Üçüncü bölüm coğrafya ile kıyamet ve âhiret ahaline dairdir (vr. 157^b-198^b). Hz. Peygamber'in sîreti, şemâ-ili, ahlâkı ve faziletinin en ince ayrıntısına kadar ele alındığı dördüncü bölüm de (vr. 201^b-256^a) bir mukaddime ile başlar. *el-Veledü's-şefîk'in* beşinci bölümü kelâm konularına ayrılmış ve meseleler genelde Sünnî görüş çerçevesinde değerlendirilmiştir (vr. 257^b-298^a). Müellif eserinde

yararlandığı kaynakları zikreder. Özellikle ikinci bölümün sonunda yer alan Anadolu Selçukluları'na dair bilgilerle kitabın çeşitli yerlerinde bulunan, müellifin müşahede ve kanaatlerini içeren anekdotlar ona ayrı bir değer kazandırmaktadır. *el-Veledü's-şefîk'in* 741 (1340-41) yılında Aksaray'da istinsah edilen yegâne nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Fâtih, nr. 4518, 298 varak). Ali Ertuğrul'un *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefîk ve'l-hâfidü'l-halîk'i* adıyla hazırladığı doktora tezi (2009, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, I-II) daha sonra yayımlanmıştır (bk. bibl.). Kadı Ahmed, *el-Veledü's-şefîk'te* Emîr Şemseddin Dümdâr Bey b. Hamza-yi Nekîdî adına *Selçuknâme* adıyla bir eser kaleme aldığını ve Büyük Selçuklular'la (vr. 141^a-146^a) Anadolu Selçukluları'na (vr. 146^a-152^a) ayırdığı kısımları bu eserden ihtisar ettiğini belirtmektedir (*el-Veledü's-şefîk*, vr. 140^b, 141^a). Ancak günümüze kadar böyle bir esere rastlanmadığı gibi hiçbir kaynakta *Selçuknâme*'ye atfı da yapılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-şefîk*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4518, tür.yer.; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, II, 202-203; Aksarıyî, *Mü-sâmeretü'l-ahbâr* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 85-86, 194, 218; Teftâzânî, *Kelâm İlmi*